

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 20, Mart 2019, s. 321-328

Arş. Gör. Günel HÜSEYNOVA

Gence Devlet Üniversitesi Fransızca Öğretmeni, taryel.futboll@mail.ru

AZERBAIJAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİNİN İLAN OLUNDUĞU GÜNE KADARKİ TARİHE BAKIŞ

Özet

1918 ci yıl 28 mayısta Azerbaycan'ın bağımsızlığını beyan eden İstiklal beyannamesi kabul edildi. Varlığının ilk günlerinden beri halk hakimiyeti ve insanların eşitliği prensiplerine dayanan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti bütün ülke vatandaşlarına aynı haklar vererek ırk, milliyet, din, sınıf berabersizliği aradan kaldırdı. Cumhuriyet parlamentosunun bir buçuk yıllık faaliyeti boyunca kabul ettiği kanunlar milli devletin bağımsızlığının güçlendirilmesine, siyasi ve iktisadi gelişime, kültür ve eğitim alanlarında süratli irelileyişe sebep oldu. Azerbaycan halkının tarihinin şanlı sayfalarından birisi, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin ve onun yaşama organı olup, sadece 23 aylık ömür süren Azerbaycan'ın ilk parlamentosunun tarihidir. Bu muhteşem başarıya karşı her türlü iftiralarla Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve özgür devlet isteğini beşiğinde boğmak amacı ile halkın hafızasından silmeğe çalışmışlardır. Yalnız 70 yıl aradan sonra Azerbaycan halkı Demokratik Cumhuriyetin gerçek amacını, örnek olacak devlet kuruluşunu oluşturan aydınlarımızın, önderlerimizin istekleri, bu yoldaki çabaları ve arzuları hakkındaki asıl hakikati öğrenmeye muvaffak olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, özgürlük, vatan.

REVIEW TO THE DATE OF ADR HAS BEEN ANNOUNCED

Summary

On May 28, 1918, the declaration of independence declared the independence of Azerbaijan was accepted. Since the early days of its existence, the Republic of Azerbaijan, based on the principles of human sovereignty and human equality, has abolished race, nationality, religion and class ties by granting the same rights to citizens of all countries. The laws adopted by the Republican Parliament for a year

and a half of active action have led to the rapid expansion of the national state's independence, political and economic development, culture and education.

One of the glorious pages of the history of the azerbaijani people is the history of ADR that lived only 23 months and its legislative body-the Azerbaijani Parliament. They tried to slander the names of the people, who lead the independence of Azerbaijan, and to erase them from the memory of the nation. The Azerbaijani people knew the real aim of ADR and the reality about the wish of the founders and liders of it.

Keywords: Azerbaijanis, republicanism, nationalism, freedom, homeland.

Azerbaycan Cumhuriyetinin ilk kurucuları

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin resmileşmesinden önce bir asırlık Rus işgali altındaki savaş ve bu savaşın sürdüğü alanlardaki kültürel düşünce ve siyasi eylemlerin tarihini araştırırken milletimizin her yerde ve her zaman kendi parlak tarihi geçmişinden, zengin kültür hazinesinden güç ve ilham aldığını gözlemleyeceğiz.

Dahi Fuzuli'nin "Dikenden Gül" çıkarmak misali Türk şiir ve edebiyatında açtığı "ilkbaharın" saçtığı ışınlar Azerbaycan'da bütün letafeti ile duyuldu. Bilinçli bir milliyetçilik sıfatıyla yol çizmiş Fuzuli'nin dehası Azerbaycan'ın edebi varlığı üzerinde 19. yüz yılın sonuna kadar dört asır etkisini derinden hissettirmiştir. (1. Sf.10)

Avrupa halkları bir çoğu gerçekliklerin etkisi altında , bilhassa 15. asırdan itibaren milliyetçilik konusuna değinerek , sonunda 19. asrın ortalarına yakın bu gün anladığımız anlamı ile millet düşüncesini bulmuş oldular. Bu fikir Avrupa'dan geldiğine göre Avrupa ile en çok iletişim ve ilişkide olan , Avrupa kültüründen en çok yararlanmaya başlayan

Türk halkları başkalarından daha önce bu fikirle tanıştılar. Bu ortama sahip olan Türk halkları eskiden Osmanlı Türkleri olarak anılan Batı Türkleri, Kırım Türkleri ve Kuzey Türklerinin Volga nehri kıyısında yaşamış kısmı ile Kafkasya'daki sakin Azerbaycan Türkleridir. 19. yüz yılın sonlarına doğru, Türklerin bu dört grubunun hepsinde de millet bilinci tezahür ederek yaygınlaşmaya başladığını gözlemliyoruz. Böylece, İstanbul, Bahçesaray ve Kazan'la aynı zamanda karşılıklı etki ile gelişmekte olan Azerbaycan milli düşünce hareketinde Mirze Feteli Ahundzade ile Hasan bey Zerdabi'den , Kırımlı İsmail beyden tutun Ali bey Hüzeynzade'ye , Ahmet bey Ağaoğlu ve Mehmet Emin Resulzade'ye kadar hepsinin özel hizmetleri vardır. (3.sf.11)

M . E. Resulzade milliyetçilik duygularımızı kalıplaştırarak bir sistem oluşturmuş, belirli bir program çerçevesine salmış, onu devlet biçimi ile ebedileştirmek için genelleştirmiş ve İstiklal beyannamesi ile devlet kuruculuğunun temelini koymuştur.

1917 yılında Çar Rusya'sında şubat – burjuva demokratik devrimi gerçekleşti. Bu dönemde Azerbaycan'da siyasi süreçler ve milli düşünce hareketi niteliği ile kendisinin yeni aşamasına adım atmış oldu. 1917 yılı Mart ayında Gence şehrinde N. Yusufbeyli'nin önderliğinde Milli- Federalci Parti oluşturuldu. Azerbaycan'ın bir çok şehirlerinde Müslüman Milli Birlikleri yarandı. Bakü Müslümanları Milli Birliğinden sonra oluşturulan “Bakü Müslüman Sosyal Kurumlar Birliği” Kafkasya Geneli üzere Müslüman Kurultayının düzenlenmesi ve Kurultay çağrılması yolunda mühim ölçüde geniş çaplı işler gerçekleştirmiştir. Bu Kurultay 1917 yılı Nisan ayının 15-den 20- ne kadar Bakü'de düzenlendi. Kurultayın etkinliğine dini cemiyetlerden Bolşevik partisinin üyelerine kadar bütün siyasi partilerin ve grupların temsilcileri katılmıştı.

1917 yılının yazında ve sonbaharında Azerbaycan'da siyasi yaşam büyük hızla gelişmekte idi. Şöyle ki, haziran ayında “Müsavat” partisi “Türk- Federalci” partisi ile birleşti. Söz konusu dönemde Azerbaycan'ın sosyal- siyasi hayatında Müsavat partisinin öncü, yürütücü rolü göz önünde idi. Müsavat partisinin Azerbaycan halkı içinde büyük nüfusa sahip olmasını 22 Ekim 1917 yılı Bakü Konseyine yapılan seçkiler bir daha ispatladı. Oylamada Müsavat çok oy birliği toplamasına rağmen Bolşevikler seçki sonuçlarını sahteledirdiler ve Bakü yönetimini ele geçirdiler.

Müsavat partisinin mevkii güçlendikçe , itibarı arttıkça, Bakü Konseyinin ona davranışları agresifleşerek sonunda bu iki siyasi güç arasında çarpışmayı kaçınılmaz durum haline getirdi. Aralık ayında Stalin'in teklifi ile S. Şaumyan Kafkasya'nın olağanüstü komiseri olarak atandı. O zaman Kafkasya'da Sovyet yönetimi Bakü arazisinden başka hiçbir yerde mevcut değildi. Tabi, bu sırada Kafkasya genelinin diğer bölgeleri 11 Kasım 1917 yılında oluşturulmuş Kafkasya Geneli komiserliğinin başkanlığı E. Çeçeçgori tarafından yönetiliyordu. Söz konusu yönetimin içeriğinde Azerbaycan temsilcileri de vardı. Bunlar: M.İ. Ceferov, Kh. Melikaslanov, H. Hasmemmedov, F. H. Hoyski ve s. siyasilerdi. 1917 yılında 26-28 Kasımda Kafkasya Genelinde Müessisler Meclisine seçkiler yapıldı. Seçkide oy verecek kişilerin sayısınca hükümette gürcü asıllı Menşevikler -11 yer, müsavatçılar – 10 yer, taşnaklar – 9 yer, Müslüman sosyalist bloğu -2 yer, Bolşevikler, eserler, İttihat ise her birisi -1 yer kazana bildiler.

1918 yılı Şubatın 23-de Tiflis'te Kafkasya Geneli üzere mevzuat kurumu olan Kafkasya Geneli üzere Parlamentosu açıldı. Parlamentonun yönetim kuruluna

TİDSAD

Trans Kafkasya ‘dan müessisler Meclisine seçilmiş millet vekilleri dahil oldular. Parlamentonun başkanı Menşevik Çkhengeli seçildi. Parlamentonun Azerbaycan fraksiyonu 44 millet vekilinden oluşmuştu, bunlar da çeşitli programlarla nutuk yapan 4 siyasi partini temsil edenlerdi. Bunlar aşağıdaki parti mensupları idiler:

1. Musavat partisi ve ona katılan tarafsızlardan oluşan demokratik grup (grup Müslüman milli komisiyonlarının üyelerinden oluşuyordu)
2. Müslüman sosyalist bloku,
3. Rusya’da Müslümanlık (İttihat)
4. Sosyal – Demokrat (menşevik) partisi

“Himmet” Azerbaycan Fraksiyonunun lideri Mehmet Emin Resulzade idi.

Parlamentonun toplantısında bakan Çkheidze hükümetin görevlerini dikkate sunuyordu:

1. Anayasa projesinin hazırlanması,
2. Cumhuriyetler arasındaki sınırları resmi çizimle belirlemek,
3. Savaş durumuna son vermek,
4. Anarşi ve Karşı devrimci güçleri zararsızlaştırmak,
5. Toprak reformu

Müsavat partisi adına M. E. Resulzade bu konulara aşağıdaki eklemeleri mühim diye niteledi:

1. Dağıstan’ın Kafkasya Geneline birleştirilmesi
2. Bakü’nün yabancı egemenliğinden özgürleştirilmesi.

Kafkasya Genelinde milli- bağımsızlık eylemlerinin daha da kuvvetlendiği bir muhitte Azerbaycan’ın geniş halk kütleleri Azerbaycan’a özerklik verilmesi talebini kesinlikle katiyetle sürdürdüler.

Az önce vurgulandığı üzere 1917 yılında Mart ayından başlayarak , Azerbaycan’ın bir çok şehirlerinde Müslüman milli Birlikleri ortaya çıktı. Söz konusu Birlikler hemen hemen bölgelerdeki yönetimi ele geçirmişlerdi. O dönemde Gence’de N. Yusufbeylinin başkanlığı ile “Müslüman Milli Komisyonu” faaliyet göstermekte idi. Azerbaycan’ın İstiklal Beyannamesinin ilan edilmesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin başkenti olan Gence şehrinin , orada eğitimle pekişen siyasi devlet adamlarının ve aydınlarının önemli derecede büyük rolleri olmuştu. 1917 yılı Rusya’da Ekim devriminden sonra Gence’de N. Yusufbeyli’nin başkanlığı ile oluşturulan Müslüman Milli Komisyonunun Gence’nin hayatında ve de Azerbaycan’ın Milli bağımsızlık Harekatında önemi oldukça büyüktür. Milli komisyon Gence ve Gence taşrasındaki İllerin nüfusunu ermeni tecavüzünden savunmuş ve bir çok büyük işler yürütmüştü. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin ilan

edildiği güne kadar Gence’de oluşturulan Milli Komisyon, şehri ve taşra illerini yönetiyordu. Milli komisyonun içeriğinde silahlı birlikler de faaliyet göstermekte idi ve söz konusu birlikler sonradan Milli Ordunun oluşturulmasında temel rol oynadı. Gence Milli Komisyonunun en geniş nitelikli eylemlerinden biri meşhur “Şemkir davası” adı ile tarihe düşen ameliyat oldu. 1918 yılının Ocak ayında gerçekleştirilen bu ameliyatta Milli Komisyonun yöneticilerinin önemli diplomatik başarıları sayesinde 1. Dünya savaşından “tam teşekküllü” olarak evlerine dönen rus ordusu askerleri silahları alınarak zararsızlaştırılmış ve onların çok sayıda cephaneleri Gence Milli Komisyonuna teslim edilmiştir. (1).

S. Şaumyan’ın siyasetinin feci sonucu 1918 yılının mart ayında baş veren facia oldu. Bu faciada sadece Bakü’de yaklaşık 10 bin suçsuz insanın kanı döküldü. Bunların büyük çoğunluğu Azerbaycanlılardı. Bakü Konseyinin başkanı S. Şaumyan’ın başkanlığında olan ermeni- taşnak ordu güçleri Bakü olaylarından sonra Guba’da ve Şamahı’da toplu soykırımı yapmaya devam ettiler.

1918 yılı Nisan ayının 2-de Kafkasya Geneli Parlamentosu Bakü olayları hakkında sorunu tartışılar. Müslüman Sosyalist Bloğunun temsilcisi A. Sefikürdski Bakü’de Azerbaycanlı ahaliye karşı yasadışı vahşiliklerin bir an önce durdurulmasının ve önünün alınmasını talep etti. M. E. Resulzade Azerbaycan’a acilen yardım yapılmazsa Azerbaycan fraksiyonunun Parlamentoyu boykot edeceğini açıkladı.

1918 yılı 9 Nisanda Parlamentonun toplantısında Kafkasya Genelinin bağımsızlığı meselesi masaya yatırıldı. Bu geniş müzakereden sonra Kafkasya Geneli bağımsız, Demokratik ve federatif Cumhuriyet ilan edildi. Fakat, Parlamentonun üyeleri kendi aralarında genel anlaşmaya varamadılar, onlar genel programa sahip değillerdi. Parlamentonun her üç milletten olan temsilcileri Parlamentoda kendi milli çıkarlarını Kafkasya geneli çıkarından üstün tuttular. Nisan ayının 25de Kafkasya geneli halklarının birleştiren kurumun – Zakafkasya Parlamentosunun son toplantısı gerçekleştirildi. Parlamentonun son günü onun iç çelişkilerini ve siyasi aksaklıklarını ortaya çıkardı ve bağımsız Trans Kafkasya Cumhuriyeti parçalandı.

Kafkasya geneli Federasyonunun iflası bölgede milli devletlerin oluşturulmasının zorunlu olduğunu bir daha net bir şekilde ortaya koydu. Asırlarca Kafkasya’da yaşayan halklar çok asırlık kültüre ve milli devlet kuruculuğundaki belirli kідeme sahiptiler. Gürcistan’ın kendi bağımsızlığını ilan ettiğinin ertesini sabahı, yani Mayıs ayının 27-de iflas etmiş Parlamentonun eski Müslüman fraksiyonu üyelerinin olağanüstü toplantısı çağrıldı. Toplantı katılımcılarının genel durumu ve morali Azerbaycan’ın bağımsızlığının ilan edilmesine, kendi yönetiminin, hükümetinin yaratılmasına yönelmişti. Söz konusu toplantı yek oyla Azerbaycan’ın yönetimi meselesinin esas sorumluluğunu kendi üzerine almayı karara aldı. Bu toplantının sonucunda Azerbaycan heyeti kendisinin geçici Milli Şurasını ilan etti. Tam da o toplantıda gizli oylama ile M. E. Resulzade Milli Birliğin başkanı seçildi. Başkanın yardımcıları da H. Ağayev ve M. G. Seyidov seçildi. Feteli Han Hoyski oy birliği ile İcra Yönetim Kurumunun başkanı seçildi.

M.E.Resulzade’nin rahberlik ettiği Müsavat partisinin Azerbaycan’ın bağımsızlığının yaptığı ilan roluna gelince, bu yolda gösterilen hizmetler inkar edilemez. Azerbaycan halkının milliyet olmaktan çıkıp, millet haline geldiğine ve devlet şeklinde oluşmasına delalet eden İstiklal beyannamesindeki maddelerin aynen “Müsavat ” proqramından alınmış olduğu şüphe

TİDSAD

götürmez bir hakikattir. Zira millet, vatan, Azerbaycan, milli devlet Cumhuriyet, halkçılık, demokrasi gibi prensipleri ve müddeaları siyasi fırkalardan yalnız “Müsavat ” programında görürüz. (7) sf. 96-97

Feteli Han Hoyski'nin kurduğu ilk Azerbaycan Milli Bağımsız hükümeti koalisyonlu kabine olmuştur. Bu kabinedeki sekiz bakandan altısı “Müsavat” ve “Bitaraf” qrupa, biri “Hümme” , biri de “Blok” a mensup olmuştur. Yani, Azerbaycan'ın istiklali ilan olunduktan sonra kurulan ilk koalisyonlu kabinede dört parti katılmıştır. Bunlar “Müsavat” , “Biteref” demokrat qrupu, “Blok” yani sosyalistler ve bir de “Hümme” kommunist partisi olmuştur. (3) Sf.234

İstiklal beyannamesinin sonuncu maddesine esasen müessisler meclisi çağrılana kadar bütün Azerbaycan'ın idare başında Milli Şuranın durduğu geçici hükümetin onun karşısında sorumluluk taşıdığı gösterilirdi.

1918 ci yıl aralık ayının 7 de Bakü'de ADR parlamentosunun ilk tesis toplantısı oldu. Parlatonun ilk iclasını A.M.Şurası'nın başkanı M.E.Resultzade açmış, büyük tebrik konuşması söylemiştir. Bu parlatentoda islam aleminde ilk defa olarak kadınlara da seçme ve seçilme hakkı verildi.

Şunu söylemek gerek ki, 1918 –ci yıl 28 mayısta ilan edilmiş İstiklal beyannamesinde koyulan Azerbaycan'ın bağımsızlığı meselesi Azerbaycan milli-demokrasi kuvvetleri tarafından büyük zorlukla ve mahrumiyetlere rağmen olsa da başarıyla halledilmiş, 1920-cu yıl 28 Nisan'da esası koyulmuş Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin adındaki “Azerbaycan” kelimesi, bugünkü anayasada onun suveren devlet sayılması hakkında bendin olması ilk sırada bu kuvvelerin hizmetinin sonucunda mümkün olmuştur. Onun için de yeni ve en yeni devir Azerbaycan tarihinde en şerefli gün olan 28 Mayıs İstiklal günü gibi tanınmalı ve sevilmeli, Azerbaycan'ın üçrengli-ayyıldızlı bayrağı milli semvol sayılması, İstiklal yolunda çalışmış vatan evlatlarının hatırası anılmalıdır. (5)

Memmed Emin Resulzade'nin unikal fotosu.

Azerbaycan halkının tarihinin şanlı sayfalarından birisi de sadece 23 ay ömrü olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ve onun kurumu olan Azerbaycan parlamentosunun tarihidir. 70 yıl içerisinde komünizm rejimi Müslüman aleminde ilk cumhuriyet, Türk dünyasında ilk devlet olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin tarihini, onun kurucuları olan , Azerbaycan halkının unutulmaz oğulları M. E. Resulzade, Ali Merdan Bey Topçubaşov , Feteli Han Hoyski, N. Yusufbeyli ve bir çok başka aydınlarımızın Azerbaycan'ın bağımsızlığının, özgürlüğünün beşiyi başında duranların adlarına her türlü iftiralar atıldı. Halkın hafızasından silmeye çalıştılar. Yalnız, 70 yıldan sonra Azerbaycan halkı kendi demokratik cumhuriyetinin asıl amacı, onu oluşturanların , önderlerinin istekleri, arzuları hakkında gerçekliği öğrene bilmiştir. 70 yıl boyunca yasaklanmış ADC-nin yarandığı tarih olan 28 mayıs , sadece 1991 yılında milli bayram olarak Azerbaycan milli devlet kuruculuğunun kalkınma günü olarak kutlanmaya başladı.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin yaranması uzun süre devam etmiş tarihi prosedürün doğal sonucu olarak Azerbaycan halkının gelişmesinin yasalara uygun süreci niteliğinde değerlendirilmelidir. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin faaliyeti Azerbaycan Milli Devlet kuruculuğunun kalıplaşmasında en mühim aşama olarak bu sorunun tarihçiler tarafından derin, soyut, her taraflı araştırılarak topluma duyurulması günümüzde de devrimizin en önemli konularından biri olmalıdır.

KAYNAKLAR.

Bayramov HANLAR : “Gence İsyanı 1920” Bakü – 2010

Baykara HÜSEYN : “Azerbaycan İstiklal Mübarizesi tarihi”. Bakü-1992

Çıraqzade VAHİD : “İstiklal Yollarında”. Bakü – 1992 yılı

Memmedzade MİRZE BALA:“Milli Azerbaycan Herekatı”. Bakü “Nıcat” yayınevi 1992.

Nesibzade NESİB : “Azerbaycan Demokratik Respublikası”

Resulzade M.Ə. : “Azerbaycan Cümhuriyeti” Bakü- İlm -1990

Yakublu NESİMAN : “Memed Emin Resulzade” Bakü-1991